

PSALM 8

VOLTOOID LEVEN?

Waar we niet in blijven steken

Ik was al een eind op weg met het verhaal van vanmorgen. Ik had er, onvermijdelijk, al instaan dat het met dat heersen van de mens over alle andere schepselen een beetje te goed gelukt is, met uitgeroeide diersoorten en leeggeviste zeeën, vervuilde oceanen en omgehakte oerbossen. Ook dat goddelijke peil waartoe God ons heeft verheven kreeg een paar rake vragen, of dat nou wel zo wijs was geweest. Ik herinnerde me een verhaal uit de Talmoed dat de engelen in de hemel op de zesde scheppingsdag er bij God op aan hadden gedrongen om het scheppen van de mens nou toch maar liever na te laten: 'Niet aan beginnen, daar komt niets goeds van.' De engelen uit dat verhaal zeggen nu bijna dagelijks tegen Hem, gezegend zij zijn Naam: 'Ziet u wel, we hebben het wel gezegd, niks als ellende.'

Je krijgt bij alles wat er over de mens wordt verteld als vanzelf dat soort kanttekeningen bij, ongeveer zoals je bij natuurprogramma's ook bij prachtige beelden van wilde dieren of mooie luchtfoto's al zit te wachten op de *voice-over* die op sombere toon gaat vertellen dat de dieren die je ziet met uitroeien bedreigd worden, en de natuur het reddeloze slachtoffer is van de door de mens veroorzaakte klimaatverandering. Droefenis alom. Ik heb dat hele stuk weggegooid. U hoefde vanmorgen alleen de korte samenvatting even aan te horen.

Ook de aantekeningen die ik had verzameld van mensen die het zouden moeten weten wat het is, een mens te zijn op aarde, gooide ik weg. De filosofen wreven door hun baard of sloegen een haarlok naar achteren en gingen de diepte in waar het al gauw zo donker werd dat alle zicht je benomen werd. De theologen zetten hun vinger toppen tegen elkaar en gingen de moraalridder uithangen, zich bemoeien met het leven van anderen. Voor de overige geleerden waren mensen onderdeel van hun verdienmodel.

Gegeven, geroepen

De kinderen en de dichters brachten me iets dichter bij doel en zin van ons leven. Af en toe stel ik een rijtje vragen aan mijn jongste kleinkind, afgekeken van een leuke rubriek in de krant: wat zijn je hobby's, wat wil je later worden, wie is je beste vriend, ben je wel eens verliefd, van die dingen.

Dit keer gooide ik er ook tussendoor: 'Wat is het leven?' Hij zei: 'Leuk.' Dat was al de moeite waard, maar de grootvader was nog niet tevreden. 'Het feit dat je leeft, wat betekent dat?' Antwoord: 'Dat je opa altijd moeilijke vragen stelt.' Hij sprong van de bankleuning en vroeg: 'Wat gaan we nu doen?'

Dat zat al heel dicht aan tegen de regels van Huub Oosterhuis:

'Niemand weet wat leven is,
alleen dat het gegeven is.'

En aan regels van Barnard dacht ik: '

Mensen wij zijn geroepen om te leven!
Hoog is de hemel boven ons verstand
en onder onze voeten hier beneden
de goede grond, het groene moederland.'

We ademen, denken, spreken, en, als vermoedelijk enige uitzondering met alle andere schepselen, we vragen ons af wat de zin is van dat bestaan, wetend – ook dat is anders bij vogels, vissen en andere dieren, dat het eindig is, dat het leven uitloopt op de dood.

Het kind hoort het woord 'leven' en vraagt wat we gaan doen; de dichters zeggen dat het leven gegeven is en dat we geroepen zijn te leven.

Psalm 8

Dat past allemaal wonderwel bij de psalm die we lezen. Die ademt één en al activiteit, levenslust, blijde verwondering over dát we er zijn. Het is een lied om te zingen in de druivenpers, waar we bij elke stap waarmee we de druiven pletten, dichterbij het vrolijke eindresultaat komen: wijn.

Het boek waarin die psalm staat is vol van levenslust, pogingen om doel en zin te geven aan het leven in het algemeen en aan het leven van ieder van ons. Het is een zoektocht naar een bestaan dat wat toevoegt aan de wereld, een vermoeden dat wij er niet zomaar zijn om een tijdje mee te draaien en daarna de vergetelheid in te gaan. Het leven is ons gegeven en wij zijn geroepen om – ja, om wat te doen? Om de grote woorden van vrede en gerechtigheid toe te passen in die levens, om waar en wanneer we kunnen, iets te laten zien, en zelf te beleven van wat Gods koninkrijk genoemd wordt.

Er werd een volk geroepen om dat gestalte te geven, niet om daarmee anderen buiten te sluiten, maar om ze deel te laten hebben in al die mooie verwachtingen van een goede aarde. Er werd een mens geboren binnen dat volk in wie alle goede bedoelingen van God hoorbaar en zichtbaar werden. Zijn korte maar krachtige optreden bracht mensen genezing, uitzicht, hoop óp en geloof in de liefde. Niets kon hem tegenhouden, zelfs de dood niet. Er zijn berichten dat zijn graf hem nog geen drie dagen heeft kunnen vasthouden.

Tegelijk had zijn leven ook iets wat voor heel veel levens op aarde geldt. Barnard dichtte in een lied voor de tijd vóór Pasen, dat Jezus alles wat over ons geschreven is gaat volbrengen in de veertig dagen:

‘de tien geboden en de veertig slagen,
dit hele leven dat geen leven is.’

Voor veel mensen en dieren geldt dat, onderdrukt, misbruikt, klein en arm en liefst ook dom gehouden. In een berijming van woorden van Jeremia noemt Barnard de wereld waarin de Joden in verdrukking leven zelfs het ‘voorportaal der hel’.

Ons leven

Tussen die twee uitersten spelen onze levens zich af. Het leuke leven van mijn nog zo gave, zorgeloze kleinzoon en het leven van de velen dat geen leven is, niet tot ontplooiing komt, geen kansen krijgt, zinloos lijkt te eindigen.

En de momenten dat ons eigen leven, niet bedreigd van buitenaf, in vrede, met alle kansen op geluk, toch ook een voorportaal der hel lijkt, zijn ook zeker aanwezig. Zoals we ons bevinden tussen het kleine nietige wezentje onder de weidse sterrenhemel en het bijna gelijk zijn aan God zelf, zo zitten we ook in tussen de hemel, ‘hoog boven ons verstand’ en de aarde waarin we zullen rusten als alles is volbracht. We kennen in onze levens prachtige, ontroerende momenten én tijden van grote vertwijfeling. Er gebeuren dingen die alles wat we ooit hoopten op losse schroeven zetten én we vinden kracht om tegen alle rampen in door te kunnen gaan. Meestal.

Je komt volmaakt deze wereld binnen. Niets zo perfect als een pasgeboren baby. Het is een ernstige ketterij van de kerken geweest het onderricht bij de doop van een pasgeborene te laten beginnen met de zin: ‘In de eerste plaats zijn wij met onze kinderen in zonde ontvangen en geboren.’ Als dat het belangrijkste is wat je te zeggen hebt, houd dan maar je mond.

Kinderen komen als perfecte wezens ter wereld, zelfs als er iets volgens onze normen en waarden aan mist. Ze zijn onschuldig, onbevangen, ze verdienen alleen maar liefde.

Als je opgroeit krijg je, of je wilt of niet, deel aan het niet-perfecte: de onvolmaaktheid van de wereld, de oneerlijke verdeling van bezit, regels en wetten die lang niet altijd bedacht zijn om mensen gelukkig en onschuldig te houden, maar waar je niet aan ontkomt.

Als je geluk hebt, en velen van ons hebben dat, vind je een doel in je leven, kun je iets kiezen waarvoor je je kunt inzetten. Dat hoeven lang niet altijd grootse en meeslepende zaken te zijn, ook in het kleine en alledaagse is er heldhaftig te leven, door er te zijn ten dienste van elkaar, door werk te doen waar de wereld werkelijk beter van wordt of op zijn minst niet nog slechter. Wat wezenlijk van belang is vind je waarschijnlijk niet in de krantenberichten over wat politici en/of bn-ers uitspoken, maar dat is daar te vinden waar mensen zonder eigenbelang of geldingsdrang de zorgen voor elkaar op zich nemen.

Een gedicht van Gerard Reve uit 1973 vat het onovertroffen samen:

Zuster Immaculata die al vier en dertig jaar
verlamde oude mensen wast, in bed verschoont,
en eten voert,
zal nooit haar naam vermeld zien.
Maar elke ongewassen aap die met een bord: dat hij
voor dit, of tegen dat is, het verkeer verspert,
ziet 's avonds reeds zijn smoel op de tee vee.
Toch goed dat er een God is.

Bij dat laatste moet je nog wel even oppassen dat je het niet als vergoelijking gaat gebruiken voor alle onrecht: dat de mensen die nu nog lijden eeuwige zaligheid wacht. Het verkeerd aangewende 'stil maar, wacht maar'. Alles wordt zeker nieuw, maar de mensen voor wie het leven een voorportaal der hel is, moet niet aangeraden worden te wachten totdat de deur van de hemel voor hen opengaat. De grote bijbelse woorden van recht en gerechtigheid schreeuwen erom nú waargemaakt te worden. Waar we maar kunnen.

De beperkingen

Maar: we kunnen niet zoveel. Tussen droom en daad staan niet alleen wetten in de weg en praktische bezwaren, maar ook machthebbers die, vaak achter de schermen, de touwtjes in handen hebben en uit eigenbelang de ware vooruitgang in de weg staan. We zijn er behoorlijk cynisch van geworden. Wat heeft het voor zin dat ik me als enkel mens korter douche, mijn huisvuil gescheiden houd en door de regen fiets, terwijl om me heen de grote vervuilers gesubsidieerd doorgaan met het vergiften van de lucht, het water en de aardbodem?

We hebben tijdens en na onze kindertijd aan alle kanten deel gekregen aan wat er niet goed gaat. Wel niet in zonde ontvangen en geboren, maar wel, om te overleven, deel hebbend aan de zonde: alles wat er moedwillig en per ongeluk fout gaat.

Het vraagt veel van ons om dat niet het laatste woord te laten hebben. Nog eens Psalm 8. In de meeste vertalingen staat iets als: 'Gij laat de mens heersen over de maaksels van uw handen'. Maar heersen is hier niet wat de tirannen met hun botte bijlen doen, heersen betekent 'heer zijn', je als een heer gedragen. Dat wil zeggen: met goede manieren, hoffelijk, fatsoenlijk, liefst ook wat charmant. *Gentlemanlike* – zo staat het zelfs al in de Dikke Van Dale.

En natuurlijk haalt het nauwelijks wat uit als jij of ik als kleine niksjes zulk goed beheer voeren over wat ons is toevertrouwd, maar toch. Om aan te tonen dat het niet niks is, roep ik er toch weer even de natuurfilms op tv bij. De Engelse bioloog David Attenborough is al zijn hele leven bezig op te komen voor meer zorg voor de natuur en de dieren, en dat wil wat zeggen, want hij is nu al 95 jaar. Eindeloos veel

programma's heeft hij gemaakt, boeken geschreven, het houdt niet op. Heeft hij er goede resultaten van gezien? Nee, de natuur is er tussen zijn geboortejaar 1926 en nu alleen maar op achteruitgegaan. Maar David houdt vol, onverdroten, optimistisch, niet van zijn stuk te brengen. Niet boos geworden, ontgoocheld, niets daarvan. Vrolijk, waarheidslievend maar nooit onheus. Een gentleman. Voorbeeldig voor ons allemaal. Tegen het dreigende cynisme, het doemdenken, waarmee wij de boel de boel laten en denken dat het onze tijd wel zal duren.

Even beperkt als onze invloed in het groot is, is ons leven zelf: zeer betrekkelijk.

'Zeventig jaren, indien wij sterk zijn tachtig en wij vliegen heen', zegt een andere psalm (90:10).

In de wereld van de Bijbel is dat een rustige constatering: zo zijn de dingen, en je hoeft je trouwens nergens druk om te maken, want als je wegvalt, val je in Gods handen.

Wij hebben een veel gespannener verhouding tot de dood. We vechten ertegen – van daar de rouwadvertenties met 'Deze strijd kon je niet winnen' –, we pogen het doodgaan zo lang mogelijk uit te stellen. Vanuit onze eigen levensdrang proberen we iedereen, ook heel oude, gebrekkige en eenzame mensen, ervan te doordringen dat het leven toch de moeite waard blijft, en dat brengt ons tenslotte nog bij de titel van deze toespraak: voltooid leven. Met een vraagteken. Dat vraagteken slaat op de term zelf: wie bepaalt er of een leven voltooid is of niet?

Wie bepaalt het?

De kwestie is de politiek ingesleept en is daarmee een slepende kwestie geworden. En tevens een kwestie waarover iedereen zich een oordeel aanmatigt. Dat de ervaringsdeskundigen dat doen, de mensen die wel eens iemand hebben moeten zien sterven na ondraaglijk lijden, is te billijken. Dat geloofsinstanties dat doen, meestal heel erg tegen het verhaasten van een natuurlijke dood, is sterk af te keuren. Vooral sinds over de hele wereld schandalen zijn uitgebroken over de wijze waarop kerkelijke leiders vrouwen en kinderen hebben geschonden, zouden de kerken er goed aan doen zich de eerstkomende eeuw niet meer te mengen in andermans liefdesleven of levenseinde.

Ik schaam me elke keer diep als de kranten weer eens melden dat er partijen vanuit hun christelijke achtergrond tegen aanpassing van de abortuswetgeving zijn, of dat er mensen vanuit hun christelijke overtuiging tegen euthanasie protesteren. Wat is dat voor christelijkheid waarmee je anderen dwarszit en je eigen uitleg van wat wel of niet christelijk is voor algemeen geldend verklaart? En je eigen opvatting voor wel-overwogener houdt dan die van anderen?

Ruim veertig jaar pastoraat hebben me geleerd dat mensen heel soms lichtvaardig denken over het huwelijk, maar absoluut nooit over de afbreking van een zwangerschap. Dat mensen soms ongenueanceerd kunnen zijn als het gaat over de doodstraf voor zware misdadigers, maar nooit over de vraag of ze en zo ja wanneer ze uit het leven zullen stappen.

Tegen abortus of euthanasie zijn is een eerbiedwaardige opvatting. Maar ze gaat niet verder dan de constatering: dan hoef je van de mogelijkheden daartoe zelf geen gebruik te maken.

En wat de voltooidheid van het leven betreft: dat is een zaak tussen degene die zijn of haar leven voltooid acht en de directe omgeving. Je leeft niet alleen, jouw leven heeft invloed op je naasten. En in laatste instantie is het, als je gelooft, een zaak tussen jou en God. En zijn grondpersoneel heeft daar niets mee te maken. De psalm die we lazen is een en al blijdschap over het wonderlijke feit dat er, in het oneindige heelal, onder die duizelingwekkende sterrenhemel, een lijntje loopt tussen God en ons, ja zelfs tussen God en ieder van ons.

Een gemakkelijke leunstoel

De term 'voltooid leven' komt uit de wereld van de maakbaarheid. We hebben er lang in geloofd, en bij veel geleerden, opiniemakers en leken gaat dat bijgeloof nog vrolijk voort, dat alles maakbaar is. De gedachte dat er onverklaarbare zaken bestaan, kunnen we alleen maar aan door te zeggen dat de wetenschap daar nog geen verklaring voor heeft. 'Nog geen', dat wil zeggen: eens komt de dag dat alles duidelijk zal zijn. Wie dat wil blijven geloven, moet het zelf weten, maar het lijkt mij een illusie.

Wij leven in een wereld die we nooit zullen begrijpen en we zouden het toch eens uit het hoofd moeten zetten dat alles maakbaar is, tot en met het laten voortduren van ons eigen bestaan.

In plaats van het 'Deze strijd kon je niet winnen', zouden we het sterven kunnen beschouwen zoals de Hongaarse dichter-schrijver Faludy erover spreekt, wanneer hij aankomt in Casablanca en daar de lucht van sterfelijkheid opsnuift:

'In deze stad zit de dood bij ieder feestmaal aan tussen de gasten en ligt bij de geliefden in bed. Hier wordt hij niet beschouwd als een hinderlaag die intelligente mensen moeten zien te vermijden. Hier leeft men niet in de verwachting honderd te worden en hoopt men ook niet door te leven tot zijn vijfhonderdste. Hier zal niemand als hij vijftig is zijn haar en baard verven, iedere ochtend gymnastiek met gewichten doen om fit te blijven. Hier is de dood een welkome gast aan de vriendentafel, en als hij op de rand van het bed der geliefden gaat zitten, doet hij dat alleen om hen te inspireren tot nog hartstochtelijker omhelzingen.'

'Hier verzetten mensen zich niet tegen de dood omdat ze weten dat verzet niet helpt. Ze hoeven geen vriendschap met de dood te sluiten omdat ze nooit ruzie met hem hebben gemaakt en ze hoeven geen vrome leugens van hun doktoren te verlangen omdat ze niet bang zijn om te sterven. Jong zien ze de dood moedig recht in het gelaat; oud lopen ze langzaam en waardig naar het graf, alsof het een gemakkelijke leunstoel is om in te rusten.'

Het leven is vaak een strijd, maar de dood, tenminste als die komt aan het einde van een leven van fatsoenlijke lengte, kun je ook tegemoet treden met een rustig, kalme moed.

En als de dood te lang op zich laat wachten, is er niets op tegen dat je in de gemakkelijke leunstoel plaats neemt en zegt: 'Nu is het zover.'

Tot slot

En eer het zover is, laten we ons met wijze woorden van Dorothee Sölle terugbrengen naar het leven dat ons nu, deze dag, gegeven is:

Ik zal niet geloven in het recht van de sterkste,
in de taal van het eigenbelang,
in de macht der machtigen.
Maar ik wil geloven in het recht van de zwakste,
in de open hand,
in de macht van de overtuiging.

Ik zal niet geloven in de scheiding tussen rijk en arm,
hoog en laag, in voorrechten, in de gevestigde orde,
maar ik wil geloven dat alle mensen mensen zijn,
dat de orde van de macht en het onrecht,
wanorde is.

Ik zal niet geloven in het mechanisme
van productie en consumptie,

in de mens als kostenfactor,
in de mens als wegwerpartikel.
Maar ik wil geloven in de arbeid als dienst,
in het werken aan de leefbaarheid van deze aarde,
in de menselijke solidariteit en verbondenheid.

Ik zal niet geloven dat ik de verdrukking elders kan bestrijden
als ik het onrecht hier laat bestaan.
Maar ik wil geloven dat recht één is, hier en daar,
dat ik niet vrij ben zolang nog een mens slaaf is.

Ik zal niet geloven dat alle moeite tevergeefs is.

Ik zal niet geloven dat de droom van de mensheid
een droom zal blijven.
Maar ik durf geloven - altijd en ondanks alles -
in de nieuwe mens, in de andere weg.

Ik durf geloven in God's eigen droom:
een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.

Zo moge het zijn.